

Джон Роулз

(1888–1987) – один з найвидатніших сучасних американських теоретиків реформістського лібералізму, автор теорії справедливого суспільного устрою на принципах ринкової економіки. Закінчив Принстонський університет, учасник Другої світової війни. Після закінчення війни викладав у провідних американських університетах, в останні роки – професор Гарвардського університету. У 1958 р. і в 1963 р. в журналі «Philosophical Review» опублікував перші нариси своєї теорії справедливості, що викликали широкий резонанс в академічних колах. У 1971 р. було опубліковано його головну працю «Теорія справедливості», яка здійснила потужний імпульс відродженню інтересу до політичної філософії в США і переосмислення традиційного трактування ліберальних цінностей. Робота Роулза торкалася питання про співвідношення рівності і свободи, права і блага. Вчений спробував розробити загальні принципи справедливості, які могли б лягти в основу добре організованого суспільства, побудованого на демократичних засадах. Основні праці: «Теорія справедливості» (1971), «Політичний лібералізм» (1993), «Закон народів» (1999) та ін.

Частина перша. Теорія

Розділ І. Справедливість як чесність

3. Основна ідея теорії справедливості

Моя мета полягає в представленні концепції справедливості, яка узагальнює до більш високого рівня абстракції знайомої теорії суспільного договору. Її ми знаходимо, наприклад, у Локка, Руссо і Канта. Для того, щоб зробити це, ми не повинні думати про вихідну угоду як про договір в якомусь конкретному суспільстві, укладеному для встановлення якоїсь конкретної форми правління. Скоріше основна ідея тут у тому, що принципи справедливості для базисної структури суспільства є об'єктами вихідної угоди. Це такі принципи, які вільні і раціональні індивіди, що переслідують свої інтереси, у вихідному становищі рівності

приймуть у якості визначальних фундаментальних узгоджень щодо свого об'єднання. Ці принципи повинні регулювати всі інші угоди; вони специфікують види соціальної кооперації, які можуть виникнути, і форми правління, які можуть бути встановлені.

Цей спосіб розгляду принципів справедливості я буду називати «справедливість як чесність». Таким чином, ми повинні уявити, що ті, хто зайняті соціальною кооперацією, разом обирають спільні принципи, які розписують основні права і обов'язки і визначають поділ соціальних переваг. Люди повинні вирішити заздалегідь, як вони будуть регулювати свої вимоги один до одного і яка повинна бути основна хартія їхнього суспільства. Точно так само як кожна особистість повинна вирішити шляхом раціональних роздумів, що становить благо, тобто систему цілей, раціональну для їх переслідування, так і група людей повинна вирішити раз і назавжди, що вважати справедливим і несправедливим.

Вибір, який повинна була б зробити раціональна людина в цій гіпотетичній ситуації рівної свободи, в припущенні, що проблема вибору має рішення, визначає принципи справедливості. У справедливості як чесності вихідне положення рівності відповідає природному стану в традиційній теорії суспільного договору. Це вихідне положення не вважається, звичайно, як дійсний історичний стан справ і ні в якому разі як примітивний стан культури. Воно розуміється як суто гіпотетична ситуація, яка характеризується таким чином, щоб призвести до певної концепції справедливості. Одна з істотних особливостей цієї ситуації в тому, що ніхто не знає свого місця в суспільстві, свого класового становища або соціального статусу, а також того, що призначене йому при розподілі природних обдарувань, розумових здібностей, сили і т. д. Я навіть припускаю, що сторони не знають своїх концепцій блага або своїх психологічних схильностей. Принципи справедливості вибираються за завісою невідання. Це гарантує, що ніхто не виграє і не програє при виборі принципів у результаті природних або випадкових соціальних обставин. Оскільки всі мають однакове становище і ніхто не здатний винайти принципи для поліпшення своїх конкретних умов, принципи справедливості стають результатом чесною угоди або торгу. За даних обставин вихідного положення, симетрії відносин серед індивідів ця вихідна ситуація справедливості чесна для індивідів як моральних особистостей, тобто як раціональних істот, які, вважатимемо, мають

свої власні цілі і здатні до почуття справедливості. Початкове положення, можна сказати, – це відповідний вихідний статус-кво, і, отже, фундаментальні угоди, що досягаються в ньому, справедливі. Цим пояснюється доречність виразу «справедливість як чесність»: він передає ідею, що принципи справедливості прийняті у вихідній ситуації, яка чесність. Це не означає, що концепція справедливості і чесності – одне і те ж. Справедливість як чесність, як я вже сказав, починається із загального вибору, який люди можуть зробити разом, а саме з вибору перших принципів концепції справедливості, які повинні регулювати критику і реформування інститутів. Можна припустити, що після вибору концепції справедливості вони повинні вибрати конституцію і законодавчу владу для проведення в життя законів у відповідності з принципами справедливості, які взяли напочатку. Наша соціальна ситуація справедлива, якщо в результаті такої послідовності гіпотетичних угод ми могли б домовитися про загальну систему правил, які визначають ситуацію. Більш того, припускаючи, що вихідне положення все ж визначає безліч принципів (тобто що могла б бути обрана конкретна концепція справедливості), тоді було б істинним, що кожного разу, коли соціальні інститути задовольняють цим принципам, люди, зайняті в цих інститутах, можуть сказати один одному, що вони співпрацюють на умовах, на які погодилися б, будучи вільними і рівними особистостями, чії взаємини будуються на чесності.

Жодне суспільство, звичайно, не може бути схемою співробітництва, в яку люди входять добровільно в буквальному значенні, кожна людина при народженні виявляє себе в деякому конкретному становищі в деякому конкретному суспільстві, і природа цього становища істотно впливає на його життєві перспективи. Але все ж таки суспільство, яке задовольняє принципам справедливості як чесності, наближається до ідеалу суспільства, заснованого на добровільній схемі настільки, наскільки це взагалі можливо, тому що воно ґрунтується на принципах, які вільні та рівні особистості повинні прийняти за справедливих обставин.

Одна з особливостей справедливості як чесності – у тому, що сторони мисляться у вихідній ситуації як раціональні і не зацікавлені одне в одному. Це не означає, що сторони егоїстичні, тобто мають лише деякі окремі інтереси, скажімо престиж, багатство і панування. Але вони розглядаються як не зацікавлені в інтересах інших. Передбачається навіть, що їхні духовні цілі можуть бути протилежними. Більше того, концепція раціональності повинна бути

інтерпретована, наскільки це можливо, у більш вузькому значенні, прийнятому в економічних теоріях, як знаходження найбільш ефективного засобу для досягнення певних цілей. Слід уникати введення в неї суперечливих етичних елементів.

У вихідній ситуації має закладатися те, що загальноприйнято. При розробці концепції справедливості як чесності основне завдання полягає, очевидно, в тому, щоб визначити, які принципи справедливості слід вибрати на початковому етапі. Для того, щоб зробити це, ми повинні описати цю ситуацію більш детально і ретельно сформулювати проблему вибору, яка у ній виникає.

Можна помітити, що, оскільки принципи справедливості мисляться як такі, що постають з вихідної угоди в ситуації рівності, постає питання про те, чи слід визнавати при цьому принцип корисності. Спершу здається, що особи, які розглядають себе рівними, готовими до пред'явлення взаємних домагань, навряд чи погодилися б на принцип заради збільшення суми переваг інших. Кожен захищає власні інтереси та просуває свою власну концепцію блага, ніхто не має сенсу втрачати заради більшого задоволення у спільному балансі.

За відсутності сильної і постійної доброзичливості раціональна людина не прийме базисної структури лише тому, що вона максимізує алгебраїчну суму переваг, яка ніяк не впливає на її власні права та інтереси. Так що принцип корисності здається несумісним з концепцією соціальної кооперації серед рівних в ім'я взаємної переваги. Цей принцип несумісний з ідеєю взаємності, яка неявно присутня в понятті цілком упорядкованого суспільства. У будь-якому разі я буду виходити з цього у своїй подальшій аргументації. Я стверджую, що особи у вихідному положенні виберуть два дуже різних принципи: перший вимагає рівності у наданні основних прав і обов'язків, а другий стверджує, що соціальна та економічна нерівність, наприклад, у багатстві та владі, справедлива, якщо тільки вона призводить до компенсуючих переваг для кожної людини, і зокрема для менш процвітаючих членів суспільства. Ці принципи виключають обґрунтування інститутів тими міркуваннями, що труднощі для деяких людей компенсуються великими благами суспільства в цілому. Те, що деякі повинні мати менше, щоб інші процвітали, може бути, і раціонально, але несправедливо. Та немає ніякої несправедливості у великих перевагах, зароблених небагатьма, за умови, що менш щасливі тим самим поліпшують своє становище. Інтуїтивна ідея тут полягає в наступному: оскільки добробут кожного

залежить від схеми співробітництва, без якого ніхто не міг би мати задовільного життя, поділ переваг має бути таким, щоб викликати бажання до співпраці у кожного, включаючи тих, чиє становище нижче.

Два згаданих принципи здаються чесною угодою, на підставі якої краще забезпечені або більш успішні в значенні соціального становища, ні про кого з яких ми не можемо сказати, що вони того заслуговують, могли б очікувати співробітництва з боку інших, якщо деяка працююча схема є необхідною умовою добробуту всіх. Якщо ми вирішили шукати таку концепцію справедливості, в якій запобігається використання випадкових природних обдарувань і соціальних обставин як факторів у пошуку політичних і економічних переваг, ми приходимо до цих принципів. Вони висловлюють результат відмови від тих аспектів соціального оточення, які здаються довільними з моральної точки зору. Проблема вибору принципів, однак, надзвичайно важка.

Має сенс із самого початку сказати, що справедливість як чесність, подібно до інших поглядів у контексті суспільного договору, складається з двох частин: 1) інтерпретації вихідного стану та проблеми вибору, яку він ставить; і 2) безлічі принципів, з якими можна було б погодитися. Можна прийняти першу частину теорії (або деякий її варіант), але не другу, і навпаки. Концепція вихідної договірної ситуації може здаватися розумною, хоча конкретні пропонувані принципи при цьому можуть відхилитися. Для переконливості я хочу продемонструвати, що найбільш підходяща концепція в цій ситуації веде до принципів справедливості на протипагу утилітаризму і перфекціонізму і, отже, що договірна доктрина забезпечує альтернативу цим поглядам. І все ж можна оскаржити це моє переконання, навіть якщо при цьому допустити корисність методу договору як способу дослідження етичних теорій і виявлення передумов у їх підставах.

Справедливість як чесність є прикладом того, що я називаю договірною теорією. Але можуть бути заперечення щодо терміну «договір» і подібних назв, хоча я вважаю, що вони цілком задовільно виконують свою функцію. Багато слів відводять убік визначення, які на перший погляд тільки заплутують справу. Терміни «корисність» і «утилітаризм» не є в цьому контексті винятком. Вони теж мають багато невдалих значень, які експлуатуються суворими критиками, і все ж вони достатньо зрозумілі для тих, хто готовий використовувати доктрину утилітаризму. Те ж саме може бути сказано про термін

«договір» у застосуванні до моральних теорій. Як я вже казав, для його розуміння необхідно усвідомлювати, що він має на увазі певний рівень абстракції. Зокрема, суть має відношення до справи угоди і полягає не у входженні в дане товариство і не в ухваленні даної форми правління, але в прийнятті певних моральних принципів.

Більш того, вся система є чисто гіпотетичною: договірна теорія стверджує, що принципи мають бути прийняті в цілком визначеній вихідній ситуації. Позитивні сторони договірної термінології – в тому, що принципи справедливості можуть бути досягнуті як такі принципи, які могли б бути обрані раціональними особистостями, і що на цьому шляху можуть бути пояснені та виправдані концепції справедливості. Теорія справедливості є частина ймовірно, найбільш значуща, теорії раціонального вибору. Далі, принципи справедливості мають справу з конфліктуєчими домаганнями на переваги, отримані через соціальну кооперацію; вони додаються до відносин між кількома групами або особистостями. Слово «договір» передбачає цю множинність груп і особистостей, як і те, що відповідний поділ переваг має здійснюватися у відповідності з принципами, прийнятими для всіх сторін. Умова публічності для принципів справедливості також охоплюється договірною фразеологією. Так, якщо ці принципи є результатом угоди, громадяни знають принципи, якими ідуть інші. Характерною рисою договірних теорій є акцент на публічний характер політичних принципів. Нарешті, договірна доктрина має великі традиції. Встановлення зв'язків з цим напрямком думки допомагає сформулювати ідеї і узгоджується з природним благочестям. Так що є кілька переваг у використанні терміну «договір». Якщо застосувати запобіжні заходи, термін не буде вводити в оману. І останнє зауваження. Справедливість як чесність – це не повністю договірна теорія. Зрозуміло, що договірна ідея може бути поширена і на вибір більш-менш цілісної етичної системи, тобто може включати принципи для всіх чеснот, а не тільки для справедливості. Я ж в основному буду розглядати тільки принципи справедливості і близькі до них. Ми повинні усвідомлювати обмеженість сфери справедливості як чесності і більш загального погляду, прикладом якого є справедливість як чесність. Не можна вирішити заздалегідь, якою мірою ці висновки можуть бути змінені після того, як будуть зрозумілі інші питання.

Розділ II. Принципи справедливості

11. Два принципи справедливості

Я тепер можу встановити попередній вигляд двох принципів справедливості, на які, з моєї точки зору, погодилися б у вихідному положенні. Перше формулювання принципів буде носити експериментальний характер. По ходу справи ми розглянемо кілька формулювань і наблизимся крок за кроком до остаточного їх виду, який буде приведений пізніше. Я вважаю, що така процедура робить виклад вельми природним. Перше формулювання двох принципів таке. Перший принцип: кожна людина повинна мати рівні права у відношенні найбільш великої схеми рівних основних свобод, сумісних з подібними схемами свобод для інших. Другий принцип: соціальні і економічні нерівності повинні бути влаштовані так, щоб: а) від них можна було б розумно очікувати переваги для всіх і б) доступ до посад був би відкритий всім. Є дві неоднозначні фрази у формулюванні другого принципу, а саме «переваги для всіх» та «відкритий всім». Ці принципи застосовуються головним чином, як я вже говорив, до базисної структури суспільства і керують приписуванням прав і обов'язків, а також регулюють розподіл соціальних та економічних переваг. Їх формулювання передбачає, що для цілей теорії справедливості соціальна структура може розглядатися як така, що складається з двох частин, до однієї з яких застосовується перший принцип, а до іншої – другий принцип. Таким чином, ми можемо розрізнити аспекти соціальної системи і аспекти, які визначають і встановлюють соціальні та економічні нерівності. Тут важливо відзначити, що основні свободи задаються переліком таких свобод, де важливе місце займають політична свобода (право голосувати на виборах і обіймати офіційну посаду), свобода слова і зібрань, свобода совісті і свобода думки, свобода особистості, включає свободу від психологічного придушення і фізичної загрози, право мати особисту власність і свободу від безпричинного арешту та затримання.

Ці свободи повинні бути рівними, згідно з першим принципом. Другий принцип застосовується в першому наближенні до розподілу доходів і багатства і до устрою організацій, які використовують відмінності у владі і відповідальності. У той час як розподіл доходів і багатства не обов'язково має бути рівним, він повинен бути спрямований на одержання переваг усіма, і в той же самий час владні відповідальні посади повинні бути доступні всім. Другий принцип застосовується при відкритості посад і, будучи підданий цьому

обмеженню, встановлює соціальні та економічні нерівності до вигоди всіх. Ці принципи повинні бути впорядковані так, що перший принцип первинний щодо другого. Це упорядкування означає, що не можуть бути виправдані порушення основних свобод, захищених першим принципом, або ж компенсація порушення великими соціальними та економічними перевагами.

Ці свободи займають центральне положення в цілях і можуть бути обмежені або стати частиною компромісу тільки при конфлікті з іншими основними свободами. Оскільки ці свободи можуть бути обмежені при зіткненні одна з одною, жодна з них не є абсолютною, але, будучи пристосованими одна до одної, вони всі підпорядковані одній і тій же системі. Важко дати повну специфікацію цих свобод незалежно від конкретних обставин даного суспільства – соціальних, економічних чи технологічних. Гіпотеза полягає в тому, що загальна форма такого переліку повинна бути винайдена з достатньою точністю так, щоб підтримувати цю концепцію справедливості. Звичайно, свободи, що не входять до переліку, наприклад, право володіти певними видами власності (зокрема, засобами виробництва) або свобода договорів, як вона розуміється доктриною *laissez faire*, не є основними; з цієї причини вони не захищені першим принципом.

Нарешті щодо другого принципу: розподіл багатства й доходу, влади й відповідальності має бути сумісним як з основними свободами, так і з рівністю можливостей. Два принципи вельми специфічні за своїм змістом, і прийняття їх ґрунтується на певних припущеннях, які я в подальшому спробую пояснити. Поки ж необхідно зауважити, що ці принципи є спеціальним випадком більш загальної концепції справедливості, яка може бути виражена таким чином. Усі соціальні цінності – свобода і сприятливі можливості, доходи і багатство, соціальні основи самоповаги – все це повинно бути розподілено, крім тих випадків, коли нерівний розподіл будь-яких або всіх з цих цінностей дає перевагу кожному.

Несправедливість тоді є просто нерівність, що не забезпечує кожному громадянину переваги. Звичайно, ця концепція надзвичайно розпливчата і вимагає інтерпретації. Як перший крок зробимо припущення, що базисна структура суспільства розподіляє деякі первинні блага, тобто речі, які кожна раціональна людина хотіла б мати. Ці блага є частиною побуту незалежно від того, який раціональний план життя людини. Для простоти припустимо, що головні первинні блага в розпорядженні суспільства – це права,

свободи, сприятливі можливості, доходи і багатство – вони є первинними соціальними благами.

Інші первинні блага, такі, як здоров'я та енергія, інтелект і уява, природні блага. Хоча на володіння ними впливає базисна структура, вони не знаходяться прямо під її контролем. Уявімо тоді гіпотетичний початковий устрій, у якому всі первинні соціальні блага розподілені: кожен має одні й ті ж права і обов'язки та доходи і багатство поділені однаково. Ця ситуація встановлює точку відліку, яка дозволяє судити про покращання. Якщо певні нерівності в багатстві і відмінності у владі зроблять ситуацію кожного кращою, ніж вона була в гіпотетичній ситуації, тоді ці нерівності узгоджуються із загальною концепцією. Цілком можливо, принаймні теоретично, що, відмовившись від деяких фундаментальних свобод, люди компенсуватимуть їх соціальними і економічними надбаннями. Загальна концепція справедливості не накладає обмежень на те, якого роду нерівності допустимі; вона вимагає тільки, щоб при цьому становище кожного було поліпшено. Нам немає потреби припускати такі радикальні речі, як, наприклад, згода на рабство. Але уявімо таку ситуацію, в якій люди хотіли б відмовитися від певних політичних прав, коли економічні доходи значні.

Якраз такого роду обмін і забороняється двома принципами; будучи впорядкованими, вони не дозволяють обміну між основними свободами та економічними і соціальними надбаннями. Зрештою, я зверну увагу не на загальну концепцію справедливості, а радше на два впорядковані принципи. Перевага цієї процедури полягає в тому, що спочатку розпізнаються пріоритети і робляться спроби знайти принципи, які могли б їм відповідати. При цьому приділяється пильна увага умовам, за яких абсолютне значення волі, щодо соціальних та економічних переваг, визначених лексичним порядком двох принципів, була би розумною. На перший погляд це ранжування здається крайністю і занадто спеціальним випадком, щоб представляти серйозний інтерес. Але воно має набагато більше підстав, ніж це видається спочатку. У будь-якому разі я спробую показати це.

Далі, розрізнення фундаментальних прав і свобод, економічних та соціальних переваг означає відмінність між первинними соціальними благами. Остання відмінність передбачає важливий поділ всередині соціальної системи. Звичайно, всі ці відмінності і пропоноване впорядкування будуть у кращому випадку тільки наближеними. Існують напевно такі обставини, в яких вони не

спрацьовують. Але важливо чітко намітити основні напрямки розумної концепції справедливості, і в багатьох ситуаціях, як би там не було, два упорядкованих принципи можуть досить добре служити. Той факт, що два принципи застосовуються до інститутів, має певні наслідки. Перш за все, всі права і основні свободи, до яких відносяться ці принципи, визначені публічними правилами базисної структури.

Вільні люди чи ні – це визначається правами та обов'язками, встановленими головними інститутами суспільства. Свобода – це деяка структура соціальних форм. Перший принцип просто вимагає, щоб певні види правил, що визначають основні свободи, застосовувалися так само до всіх, і щоб вони дозволяли найбільшим свободам поєднуватися з подібними свободами для всіх. Єдина причина для обмеження основних свобод і для зменшення їх сфери полягає в тому, що в іншому випадку вони будуть суперечити один одному. Далі, коли в принципах йдеться про людей або про те, щоб кожен мав вигоду від нерівності, мова йде про репрезентативні особистості, що мають різне соціальне становище, посаду, які встановлюються базисною структурою. Таким чином, в застосуванні другого принципу я припускаю можливість приписування репрезентативним індивідам, які займають деяке становище, очікувань добробуту. Ці очікування вказують на перспективи їхнього життя з точки зору їх соціального стану. Загалом очікування репрезентативною особистістю залежить від розподілу прав і обов'язків у всій базисній структурі.

Очікування пов'язані: зі збільшенням перспектив репрезентативною особистістю в одному становищі; ми напевно збільшуємо або зменшуємо перспективи репрезентативних людей в інших становищах. Оскільки це може бути застосовано до інституційних форм, другий принцип (або швидше перша його частина) вказує на очікування репрезентативних індивідів. Жоден принцип не застосовується до виділення конкретних благ конкретним індивідам, які можуть бути ідентифіковані по іменах.

Ситуація, де хтось думає над тим, як розподілити деякі товари серед відомих йому нужденних людей, не знаходиться у сфері дії принципів. Принципи покликані регулювати базисні інституційні устрої. Ми не маємо погоджуватися з точки зору справедливості великою подібністю між адміністративним виділенням благ конкретним особам і придатним устроєм суспільства. Наша повсякденна інтуїція щодо першого може бути поганим гідом для

другого. Другий принцип наполягає на тому, що кожна людина має вигоду від допустимих нерівностей у базисній структурі.

Не слід виправдовувати розходження в доходах чи владі на тій підставі, що утиски репрезентативної людини в одному положенні переважаються великими перевагами репрезентативної людини в іншому становищі. Ще менш виправдана компенсація подібного роду при порушенні свобод. Певна річ, однак, що є нескінченно багато шляхів, де всі можуть виграти, коли як зразок взято вихідну угоду рівності. Як у цьому випадку вибирати між цими можливостями? Принципи повинні бути специфіковані так, щоб дати певну відповідь на це питання.

Частина друга. Інститути

Розділ IV. Рівна свобода

36. Політична справедливість і конституція

Тепер я хочу розглянути політичну справедливість, тобто справедливість конституції, і змалювати значення рівної свободи для цієї частини базисної структури. Політична справедливість має два аспекти, що виникають з того факту, що справедлива конституція є випадком недосконалої процедурної справедливості. По-перше, конституція повинна бути справедливою процедурою, що задовольняє вимоги рівної свободи, по-друге, вона повинна бути організована таким чином, щоб з усіх досяжних справедливих устроїв з більшою ймовірністю, ніж інші, забезпечувати справедливу і ефективну систему законодавства.

Справедливість конституції повинна оцінюватися за обома параметрами у світлі дозволених обставин, і ці оцінки повинні робитися з точки зору конституційних зборів. Принцип рівної свободи в застосуванні до політичної процедури, яка визначається конституцією, я буду називати принципом участі. Відповідно до нього всі громадяни повинні мати рівне право брати участь у конституційному процесі і визначати його результат, коли встановлюються закони, яким вони повинні підкорюватися. Справедливість як чесність починається з ідеї про те, що, коли загальні принципи необхідні і вигідні всім, вони повинні вироблятися з точки зору вихідної ситуації рівності, яка визначається відповідним чином, у якій кожен індивід належно представлений. Принцип участі переносить це поняття з вихідного положення на конституцію як на

систему соціальних правил вищих порядків, призначену для створення правил. Якщо держава повинна здійснювати остаточну владу і примус на певній території і таким чином впливати на життєві перспективи людей, то конституційний процес повинен зберегти рівне представництво вихідного положення таким чином, як тільки це можливо. На деякий час вважатимемо, що конституційна демократія може бути влаштована так, щоб виконувався принцип участі. Але нам необхідно більш точно знати, чого вимагає цей принцип за сприятливих умов, доведений, так би мовити, до межі.

Ці вимоги, звичайно, знайомі і складають те, що Констан називав свободою древніх на відміну від свободи сучасників. Проте варто подивитися, яким чином ці свободи підпадають під принцип участі. Ми можемо почати з того, що згадаємо деякі елементи конституційного режиму. Перш за все, повноваження, які визначають основну соціальну політику знаходяться у представницького органу, обраного на обмежений термін виборцями і в кінцевому рахунку підзвітний їм. У цього представницького органу не тільки чисто дорадчі можливості. Це законодавчий орган, що володіє владою приймати закони, а не просто форум делегатів з різних секторів суспільства, на якому виконавча влада пояснює свої дії і розпізнає зміни в суспільних настроях.

І політичні партії не є просто виразниками інтересів своїх груп перед урядом; для того, щоб заручитися достатньою підтримкою для приходу до влади, вони повинні відстоювати будь-яку концепцію суспільного блага. Конституція може, звичайно, обмежувати законодавчі збори в багатьох аспектах, а конституційні норми можуть визначати його функції як парламентського органу. Але з плином часу тверда більшість виборців здатні будуть досягти своїх цілей, і якщо необхідно, то за допомогою конституційних поправок. Усі дорослі, що при повному розумі, за деякими загальновизнаними винятками, мають право брати участь у політичних справах, і правило «один виборець – один голос» повинно виконуватися, наскільки це можливо. Вибори чесні, вільні та регулярні.

Непередбачувані перевірки громадської думки за допомогою плебісцитів чи іншими способами, а також у зручний для можновладців час недостатні для представницького режиму. Існують сталі конституційні способи захисту певних свобод, особливо свободи слова і зборів та свободи створювати політичні асоціації. Дозволяються принципи лояльної опозиції і зіткнення політичних думок, а інтереси та установки, які можуть чинити на них вплив, приймаються як нормальні умови людського життя. Відсутність

одностайності – це одна з умов справедливості, так як розбіжності обов’язково будуть існувати навіть між найбільш чесними людьми, охочими слідувати багато в чому одним і тим же політичним принципам. Без поняття лояльної опозиції і прихильності конституційним правилами, політика демократії не може здійснюватися належним чином або бути довготривалою. Справедлива конституція встановлює деяку форму чесного суперництва для політичних інститутів і владних структур.

Представляючи концепції суспільного блага і комплекс заходів, спрямованих на реалізацію суспільних інтересів, конкуруючі сторони шукають схвалення громадян відповідно до справедливих процедурних правил на тлі існування свободи думки і зборів, за допомогою яких забезпечується справедлива цінність політичної свободи. Принцип участі примушує тих, хто перебуває при владі, виявляти чуйність до насущних інтересів виборців. Делегати, звичайно, не є лише агентами своїх виборців, тому що в них є певна свобода дій, і очікується, що при прийнятті законодавства вони будуть спиратися на власну думку. В цілком упорядкованому суспільстві вони повинні, проте, представляти своїх виборців в одному істотному значенні: по-перше, вони повинні прагнути приймати справедливі та ефективні закони, тому що в цьому полягає головний інтерес громадян в уряді, і, по-друге, вони повинні відстоювати інші інтереси своїх виборців так, наскільки вони є сумісними із справедливістю.

Друкується за: Ролз Дж. Теория справедливости / Дж. Ролз. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. – С. 25–30, 66–70, 198–204.